

Ocupar l'espai

Petita ruta per alguns espais berlinesos

Helena Tornero Brugués

«Ens interessen els espais que tenen una història que es pot llegir en els murs. El teatre necessita espais amb memòria, tal vegada perquè aquesta li és essencial, ja que també l'oblit li és inherent.»

Peter Brook

«Ja no puc trobar la Potsdamer Platz. No existeix. No, no pot ser això.»

HOMER a *El cel sobre Berlín*

POTSDAMER PLATZ

Recordeu la pel·lícula *El cel sobre Berlín*? El moment en què el circ marxa i es queda la trapezista, allà sola, asseguda sobre la seva maleta, al centre d'aquell enorme solar buit? L'espai de la representació abandonat pels artistes. I el personatge del vell

Homer que hi cerca, seguit del seu àngel Cassiel, els espais del seu passat? Aquelles van ser les meves primeres imatges de la *Potsdamer Platz*.

Berlín 1997, tarda d'hivern. Una munió de grues gegantines retallades contra el cel vermell em reben amenaçadores tot just sortir del metro. Demano, desorientada, quin lloc és aquell. «Que no ho coneixes? És el “ballet de grues” de la Potsdamer Platz!»

Berlín, tardor del 2006. Els alemanys celebren el dia de la reunificació sense massa eufòria. L'edifici de la Staatsbibliothek, la biblioteca on vivien els àngels de Wim Wenders, ha quedat camuflat darrere els nous edificis consagrats a l'oci i al consum. Enormes temples de vidre i

acer coronats amb els logotips dels nous déus actuals, universals i globals. Qui s'atreveix ara a plantar-hi un circ, a la Potsdamer Platz? En aquest nou escenari, tan net i polit, no hi ha lloc pels circs ambulants.

Berlín és una ciutat que encara es pot permetre el luxe de créixer. La caiguda del mur va fer sortir a la llum multitud d'espais sense urbanitzar, edificis buits i solars en terra de ningú. Tot i que el temps de les troballes ha passat, el preu de l'habitatge és encara relativament raonable. Però tot arribarà. Pels cels de Berlín ja no es passegen els àngels de Wim Wenders, sinó els voltors immobiliaris.

PROBEBÜHNE¹

Darrere l'edifici del mític Berliner Ensemble s'alça una senzilla construcció on es llegeix «Probühne» en lletres de neó. Ve a ser com una mena de «sala alternativa» dins el

Berliner Ensemble. Un espai curiosament modern. Escenari a peu pla, grada desmuntable i un fet poc habitual: parets i sostres, cortines i portes, tot pintat de color blanc. Un blanc que deixa veure el relleu dels maons i aporta així uns aires de nau industrial reciclada, ara que això dels *lofts* està tant de moda. El públic, però, no és tant «alternatiu». Gent arreglada, la majoria de classe benestant i de mitjana edat en amunt. Un públic que cerca un teatre amb garantia de qualitat i sense riscos. El teatre és ple a vessar. La posada en escena de Georg Tabori de l'adaptació que Bertolt Brecht i Caspar Neher van fer de l'*Antígona* de Sòfocles és un muntatge elegant, on el treball dels actors rep el suport rítmic de tres músics presents a l'escenari, sobre una escenografia austera, marca de la casa. Tabori sembla centrar-se més en les conseqüències de la decisió d'Antígona que no pas en la seva lluita amb Creont. Quan Ismene canta «Plaisir d'amour» es fa present el lament pels amors per-

duts. Però a mi encara em provoca més tendresa la presència de Tabori a l'esquerra de l'escenari durant tota la funció, assegut en una butaca amb el seu bastó. I quan Antígona s'acomiada del públic amb un senzill gest amb la mà abans de tancar el seu propi taüt, dubto per un moment si és Tabori i no Antígona qui en realitat ens ha dit adéu. Com si els laments d'Antígona fossin també els laments de Tabori. Tot i la qualitat de les seves produccions, el temps trencador del Berliner capitanejat per Heiner Müller queda ja una mica lluny, i la nau teatral fundada per Bertolt Brecht navega per aigües força convencionals, de tant en tant solcades per muntatges que en són una excepció, com ara el *Leonce i Lena* de Georg Büchner, dirigit per Bob Wilson el 2003, amb música de Herbert Grünemeyer, que encara omple la sala gran del teatre amb un públic tan internacional com entusiasta.

² Parlar clar.

³ *Kunsthau*s significa literalment «casa d'art».

⁴ Friedrichstadt-Passage

«TACHELES SPRECHEN»²

Tacheles és una paraula jiddisch que significa parlar clar i directe. Dir la teva opinió, però sense guarniments. Però a Berlín, a més a més, Tacheles és també el nom d'un mite berlinès: la *Kunsthau*s³ Tacheles.

Berlín Est, febrer de 1990. Un grup d'artistes ocupa un espai condemnat a la demolició. Es tracta de l'edifici d'uns antics grans magatzems⁴ construïts el 1907, mig enrunat per les bombes aliades durant la Segona Guerra Mundial. L'indret feia molts anys que estava abandonat: l'Ajuntament no tenia diners per a la seva rehabilitació. El col·lectiu d'artistes es va anticipar a la data de demolició fixada per l'ajuntament i va néixer així un dels llocs mítics de la cultura alternativa de Berlín i un dels primers exemples d'entesa entre ajuntament i ocupes. Tacheles oferia als artistes (o, si més no, com diuen ells

¹ Literalment «sala d'assaigs»; és el nom de la sala petita del Berliner Ensemble.

mateixos fent honor al seu nom, «a aquells que creguin que ho són») espais per crear i exposar els seus treballs: concerts, exposicions de pintura i escultura, instal·lacions, *performances*. Els espais, això sí, molt «tacheles»: sense guarniments. Molt de ciment, molt de *graffiti* i poques comoditats. Espai pur i dur. Més tard es va ampliar l'oferta amb obres de teatre, un cinema, exposicions, tallers, recitals de poesia i festes. El centre està subvencionat en part per l'Administració pública de Berlín, en part pels ingressos del lloguer dels espais per part dels artistes, més els beneficis del bar i del cinema.

L'objectiu del Tacheles era el de desenvolupar un estil de vida i de creació alternatius, i aviat es va fer un nom com a centre de cultura internacional. Però de la mateixa manera que tota l'eufòria nascuda a partir de la caiguda del mur ha anat disminuint en proporció a les seves conseqüències econòmiques i socials, el temps també ha canviat per a la Kunsthaus Tacheles, que lluita per no perdre el rumb. Continuar desenvolupant els seus projectes i les se-

ves idees en el Berlín actual sense traïr els seus principis i alhora sense caure en la nostàlgia anarquista i ocupa no és una tasca senzilla.

Abans, però, anar al Tacheles era molt més inquietant: carrers mal il·luminats, prostitutes abrigades amb roba d'esquiar, solars buits. Formava part de l'experiència. A poc a poc, la Oranienburgstrasse es va anar arreglant i el barri de Mitte es va posar de moda entre els berlinesos. I després entre els turistes, que és una de les pitjors coses que li poden passar a un barri. Ara la zona pateix la malaltia del turisme, que té aquella mania depredadora de transformar els llocs en una mena de parc temàtic. Vull dir que l'aparició d'algun japonès camuflat darrere la càmera és més que probable. Malgrat tot, visitant els seus espais farcits de *graffiti* encara es pot respirar aquella atmosfera dels seus moments més actius. I molts dels espais que avui encapçalen la creació artística a Berlín saben que deuen la seva existència a la Kunsthaus Tacheles, perquè en certa manera els va obrir el camí.

SOPHIENSAELE

Si hi hagués una «guia de teatres amb encant», com han fet amb els hotels, la Sophiensaele seria una de les primeres de la meua llista. Traspua encant per totes bandes. Un tresor mig amagat en aquest carreró petit, la Sophienstrasse, el mateix on busca refugi el personatge de Franz Biberkopf al començament de la novel·la *Berlin Alexanderplatz*. Les sales d'aquest edifici construït el 1844 per a l'Associació d'Artesans van ser testimoni dels inicis del moviment obrer berlinès, i part del seu encant rau en el fet de no haver rebut tractaments de bellesa. Dels discursos dirigits al proletariat per part de Wilhelm Liebknecht i August Bebel⁵ a les propostes dels darrers creadors de la dansa, la música i el teatre alternatius, la Sophiensaele és sens dubte un espai sempre disposat a acollir continguts potents.

Fundada el 1996 per un grup d'artistes —entre els quals figuraven Sasha

Waltz i Jochen Sandig— que el 1993 ja havien format la companyia de dansa Sasha Waltz & Guests, l'objectiu era clar: trobar un indret on els artistes poguessin crear, treballar i gestionar les seves produccions. Una fórmula similar a la del Tacheles (Sandig en va ser membre fundador i va formar part de la direcció fins a l'any 1994), però aquest cop concentrada en l'àmbit de les arts escèniques. I no podien haver triat un lloc millor. Un edifici inspirador on, com diria Peter Brook, «la història es pot llegir en els murs».

Des de la seva fundació, la Sophiensaele ha ofert productes de gran qualitat, i ha estat una plataforma de llançament de molts d'artistes, com ara la mateixa Sasha Waltz, que hi va presentar, entre d'altres, el seu mític espectacle *Allee der Kosmonauten* abans d'iniciar la seva etapa en la codirecció artística de la Schaubühne amb Thomas Ostermeier.

Sense companyia pròpia, la Sophiensaele acull produccions alternatives

⁵ Membres fundadors de l'SPD.

de qualitat, ja siguin d'àmbit local o internacional. La sala aposta clarament per les creacions joves, tant pel que fa a la dansa, el teatre de text o la música. Un programa específic per a l'impuls de la jove dramaturgia (Förderprogramm Junge Dramatik) i un festival anual per joves creadors escènics (Freischwimmer. Plattform für junges Theater) són una bona mostra de la seva filosofia.

RADIALSYSTEM –V–

Baixo de l'S-Bahn a l'Ostbahnhof i em dirigeixo cap a l'Spree, com si anés cap a Kreuzberg. A la dreta del pont,⁶ abans de creuar el riu, hi ha un immens edifici de maó vermell, amb una gran xemeneia. Una placa antiga a la base de la xemeneia recorda la funció original d'aquest espai: netejar les aigües de la ciutat. Sota l'explicació s'hi llegeix: *Radialsystem –V–*. El nom d'un nou espai, acabat de sortir del forn. Radialsystem és el projecte més recent i ambiciós de Sasha Waltz,

Jochen Sandig i Folkert Uhde. Inaugurat aquest mateix setembre, és potser el millor exemple de la manera com els nous espais de les arts escèniques intenten adaptar-se a la realitat del moment. Una intensa publicitat per tota la ciutat va aconseguir convocar un nombre elevat de públic a la gran festa inaugural. Els cartells que anunciaven la inauguració ja mostren la vocació internacional del projecte: «New space for the arts in Berlin», directament en anglès, un fet no gens estrany si pensem en la diversitat de procedències dels ballarins de Sasha Waltz & Guests.

L'espectacle que ha inaugurat l'espai (*Dialogue 06 – Radialsystem*) ha estat concebut precisament per a permetre als espectadors-visitants l'exploració de l'edifici, totalment renovat per l'arquitecte Gerard Spangenberg. Els ballarins, cantants i músics, repartits per tots els espais de l'edifici —fins i tot els més inesperats— van introduir l'espectador a poc a poc en aquest diàleg entre dansa i formes arquitectòniques,

convidant-lo a circular lliurement per tot l'edifici, deixant clar que qualsevol espai és susceptible de convertir-se en un diàleg artístic, en un escenari improvisat, en aquest lloc de comunicació amb el públic que s'estableix mitjançant els llenguatges de la dansa i de la música. Unes simples escales grises es transformen en un auditori improvisat de música barroca, una terrassa en una sala de ball, un vaixell sobre el riu Spree en l'escenari per a un solo de dansa. L'ambició muntatge, a mig camí entre l'espectacle de dansa, la *jam session* i la *performance*, compta amb la participació dels 22 ballarins de Sasha Waltz & Guests i dels 25 músics de les formacions Akademie für Alte Musik Berlin i MusikFabrik, més els 8 cantants del Vocalconsort Berlin. El número final al gran saló on acabem tots reunits, públic i artistes, és tota una delícia que corona l'experiència.

Però el projecte de Radialsystem va més enllà. L'espai, que ha rebut el suport financer de diferents institucions públiques i el patrocini d'altres entitats privades, s'ha concebut sota el concepte de diàleg multidisciplinari i

espera ser no tan sols un lloc de creació de produccions artístiques pròpies. El projecte preveu també desenvolupar la recerca i la investigació, oferir seminaris i formació per a professionals, endegar una companyia de dansa per a nens i joves, a més de comercialitzar serveis que ajudin a finançar tots aquests projectes: el lloguer de les sales per a congressos, seminaris, recepcions i altres esdeveniments. Una iniciativa amb visió de futur, ja que l'autofinançament és una bona opció en aquests moments en què l'Ajuntament de Berlín, després d'una política d'eufòria constructora, està endeutat fins a dalt de tot i el futur dels ajuts culturals es preveu incert.

Més visió de futur demostra encara el programa destinat al públic més petit. Els diumenges s'ofereix una funció de tarda per als pares amb nens a partir de tres anys. Mentre els pares veuen la funció, els nens realitzen activitats lúdiques relacionades amb pedagogs especialitzats. D'aquesta manera s'evita la desaparició d'una franja important de públic, que segons les estadístiques deixa d'anar al teatre a partir del moment en què nei-

⁶ Concretament a An der Schillingbrücke.

xen els seus fills. Però a més prepara el terreny per assegurar-se el públic del futur, educant-lo. Sembla molt modern, però no ho és tant. Forma part de la més antiga tradició alemanya. I és que tant Sandig com Uhde han treballat com a dramaturgs,⁷ el primer a la Schaubühne i el segon a l'Akademie für Alte Musik de Berlín. Val la pena donar una ullada a la web de Radialsystem i llegir l'acurat disseny de tot el projecte. Com diuen els alemanys: «Klasse!». Radialsystem –V– és una etapa més de la fórmula «creació + autogestió» del Tacheles i de la Sophiensaele, però més refinada i passada pel filtre del màrqueting. El temps ens dirà com funciona l'experiment, i quines noves sorpreses ens preparen Sasha Waltz & Guests. De moment, per poder anar obrint boca, aquest desembre la seva *troupe* internacional de ballarins aterra per fi al Teatre Lliure de Barcelona amb el celebrat *Körper*,⁸ estrenat l'any 2000 a la Schaubühne i primera part d'una trilogia al voltant del cos humà.

EL CEL SOBRE BARCELONA?

Un cop acabat el viatge, la qüestió és situar-se en l'espai real, el nostre. Obrir els ulls als espais de la nostra ciutat i veure. La diferència. La semblança. La realitat. Lloguers. Hipoteques. Especuladors immobiliaris que planen amenaçadorament sobre el cel de Barcelona. Centres comercials que s'obren. Teatres que es tanquen per fer blocs de pisos. Institucions públiques que no inverteixen en cultura. Aquestes són les condicions de representació reals de la dramàtica contemporània. Les condicions d'una generació privilegiada que no ha patit cap guerra ni cap dictadura, però que pateix la guerra de les immobiliàries i la dictadura comercial, tant o més implacable, perquè imposa limitacions de tota mena. Limitació de temes (això no ven!). Limitació de mitjans (això és massa car!). Limitació d'actors (quants personatges has dit?), d'artistes (els músics han d'actuar en directe?), d'ho-

res d'assaig (quants dies has dit?). Limitació estètica (això no es porta!). Una generació amb llibertat, sí, tresor impagable, tan impagable com els lloguers dels pisos i dels locals, que estan pels núvols. Una generació amb llibertat d'expressió però sense espais lliures on expressar-se. Sense censura però amb un públic més ensinistrat per al consum que no pas per a la cultura. Sense un enemic fàcilment identificable però amb molts enemics disfressats. Una generació que ha de lluitar contra l'anestèsia i la dispersió de les ments educades per la televisió, on la història que t'expliquen és una mena d'interludi fragmentat entre piles i piles d'anuncis comercials. I malgrat tot, van sorgint iniciatives. Mentre es tanquen teatres per fer blocs de pisos, neixen espais nous. Amb esforç, però neixen. El teatre, a fi de comptes, sempre acaba trobant el seu lloc. No deixa de ser una forma de resistència. Però per resistir necessitem que hi hagi un diàleg. Si volem que el teatre recuperi l'espai que li pertoca, cal fer-se preguntes ben directes, ben clares, sense guarniments. I no tenir por de les respostes. Preguntar-se, per exemple, per què

una persona prefereix anar al centre comercial en lloc d'anar al teatre. Preguntar-se què hem d'oferir a escena per tal que aquesta equació es capgiri. Preguntar-se perquè hi ha tanta gent que relaciona teatre amb avoriment, i què podem fer perquè aquest prejudici també canviï sense que això suposi caure en la trampa de donar al públic allò que vol i no allò que necessita, que no és ben bé el mateix. Acceptar que potser sí que una part del públic ens l'han arrabassat la televisió, Internet, els videojocs i els centres comercials, però acceptar també que una altra part del públic ha oblidat el teatre perquè el teatre també l'ha oblidat. Trobar el camí que el torni a apropar. Ajudar-lo a redescobrir el teatre, el d'ara i el d'abans, rescatar-lo de l'oblit. Ocupar un espai a les vides de la gent, als cors de la gent. Ocupar l'espai, prendre'n possessió. I després, resistir. No perdre terreny. Ocupar i resistir. Aquesta podria ser, parlant ben «tacheles», una bona consigna.

Helena Tornero Brugués
és dramaturga.

⁷ En el sentit alemany del terme, és clar!

⁸ Cossos.